

Harranlı Şair Ya'kûb el-Mencinîkî ve Şiirleri

Sabri TÜRKMEN*

Abdulahkim ÖNEL**

Özet: Hicri 554 ile 626 yılları arasında yaşayan Ya'kûb el-Mencinîkî Harranlıdır. Kaynaklarda "el-Harrânî" nisbesiyle anılmıştır. el-Mencinîkî, mancınık yapımıyla uğraşmıştır. Bu yüzden "el-Mencinîkî" nisbesini almıştır. Silahlara ve silah üretimine merak sarmıştır. Savunma ve savaş stratejileri ile yönetim alanlarına da ilgi gösteren el-Mencinîkî, bu alanda '*Umdetu's-Sâlik fî Siyâseti'l-Memâlik*' adlı bir eser yazmıştır. el-Mencinîkî aynı zamanda bir şairdir. Halife, emir ve vezirleri metheden şiirler yazmıştır. Onun şiirlerini bir araya topladığı *Meğâni'l-Me'âni* adlı bir divanı vardır. Şiirlerinde istiare, teşbih ve kinaye gibi söz sanatlarını kullanan el-Mencinîkî, farklı konularla ilgili şiirler yazmıştır. Bu çalışmada Ya'kûb el-Mencinîkî'nin şairliği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ya'kûb el-Mencinîkî, Harran, şiir, şair, mancınık.

Ya'kûb al-Mencinîkî and His Poems

Abstract: Ya'kûb al-Mencinîkî is from Harran and lived between 554 and 626 years of alhijra. The sources are referred to as an al-Harrânî. al-Mancinîkî engaged in the production of catapults. Therefore it is called "el-Mencinîkî". He is interested in weapons and weapons production. al-Mancinîkî, who has shown an interest in defense and war strategies and management fields, wrote a work cal-

---

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, sabri.turkmen@inonu.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

led "Umdatü's-Sâlik fî Siyâsat al-Mamâlik". al-Mancinîkî is also a poet. He wrote poems to praise the Caliph, the commander and the vizier. He has a divan named *Mağâni'l-Ma'âni*, in which he gathered his poems. In his poems he uses speech arts such as metaphor, simile and allusion and he has poems on different subjects. In this study, the poetry of Yakûb al-Mencinîkî will be discussed.

Key Words: Ya'kûb al-Mencinîkî, Harran, poem, catapult.

Giriş

Harran, İslâm tarihçileri ve coğrafyacılarının el-Cezîre (الجزيرة) olarak isimlendirdikleri bölgede yer alır. Buraya Cezîre adı, Fırat ile Dicle nehirleri arasında bulunmasından dolayı bir ada görünümünde olması sebebiyle verilmiştir. İslâm tarihçileri Âkur ceziresi, el-Cezîretü'l-İrâkiyye ve el-Cezîretü'l-Furâtiyye de demektedirler.¹ Eski Yunanlılar ve bugünkü Avrupalılar bu bölgeye "Mezopotamya" ismini vermişlerdir. Mezopotamya Yunanca'da "iki nehir arası" anlamına gelmektedir. Mezopotamya'yı ayrıca Araplar 'siyah' anlamında "Sevad", Sasaniler ise 'ülkenin kalbi' anlamında "Dîli İranşehr" diye isimlendirmişlerdir. Mezopotamya Sami medeniyetinin oluşturduğu bir havzadır.² Samilerin ana yurdu Mezopotamya'dır.³ Hicaz bölgesi İslâm'ın doğuşundan sonra Mezopotamya bölgesini geride bırakarak merkez bölge olmuştur.

Bölgenin kuzey sınırı Keban şehrinin önünden geçen Fırat nehri ile başlayıp, güneyde Samsat, Rumkale, Birecik, Rakka, Rahbe ve Hille beldelerinin önünden geçerek, güneyde bulunan Divaniye yakınından doğuya yönelip Dicle nehrine ulaşır. Buradan Dicle takip edilerek doğuya doğru İmare, Bender Tikrit, Hadise, Musul, Cezîretü İbn Ömer, Hasankeyf, Tepe Horbus'tan (Batman) sonra kuzeye döner. Buradan Meyyâfârikîn (Silvan), Tercil (Hazro), Atak ve Hani kasabalarından sonra Palu önünden geçerek Murat nehrine ulaşır.⁴

Hız Osman'ın hilafeti döneminde (644-656) ayrı bir vilayet haline getirilen el-Cezîre bölgesi; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Bekir adları

---

¹ İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed, Kitabu Mesâliki'l-Memâlik, Leiden, 1967, s. 71
Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Dâr Sâdır, Beyrut, 1977, II, s. 134-136; Sevâdî 'Abd
Muhammed, el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye fî Bilâdi'l-Cezîretü'l-Furâtiyye, Bağ-
dat, Dâru'ş-Şuuni's-Sekafiyeti'l-Âmme, 1989, s. 34-35.

² Kenan Demirayak, Arap Edebiyatı Tarihi-I, 2. Baskı, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2012, s.26.

³ Demirayak, s.26.

⁴ İbn Havkal, *Sûretü'l-Arz*, Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1996, s.189; Abdülğani Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, (Yay. Haz. M.Öztürk-İ.Yılmazçelik), Elazığ, 2004, s.1.

ile üç vilayete ayrıldı. Harran, bu dönemlerde bütün el-Cezîre'nin merkezi konumunda bulunmaktaydı.⁵

Diyar-ı Rebia bölgesi özellikle Rebia Araplarından Tağlib kabilesinin diyarıydı. Bu bölgenin sınırları Dicle boyunca Tell-Fâfân'dan Tekrît'e kadar uzanır. Dicle'nin sağ kıyısındaki Habur, Hirmas ve Sarsar ırmakları ile sol kıyısındaki Küçük Habur'un aşağı mecrasını ve aynı zamanda Zap nehrinin aşağı ve yukarı havzalarını kapsar.⁶ Merkezi Musul veya Nusaybin olarak gösterilen bölgenin önemli şehirleri; Ceziretu İbn Ömer (Cizre), Dârâ, Sincar, Re'su'l-ayn, Erbil, Mardin, Tell-Âfer, Beled, Berkaid, Tur Abidin, Habur, Duneysir ve Kefertusa'dır.⁷

el-Cezîre'nin diğer bir parçasını oluşturan Diyar-ı Bekir bölgesine, Hz. Ömer döneminde, el-Cezîre'nin kuzey kısımlarına göç etmeye başlayan Bekr'lilerin hareketi, Halife Muaviye (661–680) döneminde daha bir yoğunluk kazandı. Bu sebepten el-Cezîre'deki Amid ve çevresi Diyar-ı Bekir adı ile anılmaya başlandı. Merkezi Meyyafarikin veya Amid olan Diyar-ı Bekir'in başlıca şehirleri; Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Meyyafarikin (Silvan), Siirt, Hizan, Hani, Erzen, Tell-Fâfân, Bitlis, Hettah ve Mardin'dir.⁸

Çalışmamızın konusuyla ilgili olan Harran şehrinin bulunduğu Diyar-ı Mudar ise, el-Cezîre bölgesinin asıl kısmını teşkil ediyordu. Bu bölgenin en önemli tarihi şehirleri Harran, Urfa (er-Ruha), Suruç (Batna), Birecik (Birtha), Ceylanpınar (Rasu'l-Ayn), Rakka, Viranşehir (Tel-Mevzin), er-Rahba, Samsat (Sumeysat), Karkisya (el-Busayra) ve Siverek (es-Suveyda) şehirleriydi.⁹

el-Cezîre bölgesi, İslâm öncesi dönemden başlayarak Araplara yurt olmuştur. Ancak Arapların buraya yerleştiği tarihi kesin olarak belirlemek mümkün değildir. M.Ö 132 yılında Edessa kentini hâkimiyeti altına alan sülale, Arapların bu bölgeye yerleştiğinin en eski delilidir. Bu sülalenin isimleri onların Arap asıllı olduğunu göstermektedir.¹⁰ Yine M.Ö, ilk asırda Habur ve Sincar'ın

⁵ Mükrimin Halil Yınanç, "Diyarbekir", İA, Eskişehir, 1997, III, s. 606.

⁶ Diyâr Rebia, İA, III, s. 601.

⁷ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.9.

⁸ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, s.9.

⁹ Şemsuddin Ebî 'Abdillah Muhamed el-Makdisî, *Ahseni't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, 2. Baskı, Neşreden: De Goeje, Brill Matbaası, Leyden, 1906, s. 137-138; Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Sâdır, Beyrut, 1977, II, s. 235.

¹⁰ Max Adrian Simon Freiherr Von Oppenheim, Werner Caskel ve Erich Braunlich. *el-Bedv*, Çeviri ve Tahkik: Macid Şubber, el-Varrâk lî'n-Neşr, Tsz., I, s.104.

güneyinde konar-göçer Arapların var olduğuna dair haberler varid olmuştur.¹¹ Ârami bölgesinde Arap kesiti dilsel ve örfi olarak yavaş yavaş oluşurken kısa bir müddet sonra el-Cezîre bölgesine yeni Araplar akın etmeye başlamıştır. Bunlar Miladi 3. Yüzyıl'da el-Cezîre bölgesinin kuzeyine gelen gruplara katılmışlardır. Üçüncü yüzyılın sonlarında da el-Cezîre bölgesinin Araplaşmasında büyük öneme sahip Hîre krallığını¹² (M. 3. asrın ortası - M.S 633) kurmuşlardır.¹³

Milattan önce bölgenin kırsal kesimlerine yayılmış olan Arap nüfus milattan sonra giderek artmıştır.¹⁴ Miladi 495-542 yılları arasında Diyar-ı Mudar'ın hemen güneyinde Rabia ve Bekr kabileleri arasında meydana gelen Besus savaşından sonra Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail kabileleri el-Cezîre bölgesine hızlı bir şekilde göç etmeye başlamıştır.¹⁵ Bunun yanında Kudaa kabilesinin iki kolu Tenuh ve Behra da bu bölgenin doğusuna yerleşmiştir. İlerleyen dönemlerde Ufeyle İyad ve Nümeyriler bölgeye göç etmişlerdir.

İslâmiyet'in doğuşundan sonra kurulan ve etnik olarak bir Arap devleti olan Abgarlar devleti Edessa'da (Urfa) kurulunca Arap kabilelerin bölgeye göçü hız kazanmıştır. İslâmi fetihten sonra Bekr kabilesine mensup batınlar ve özellikle Şeybanlar fethedilen yerlere yerleşmeye başladı.¹⁶ III. halife Hz. Osman, Şam valisi Muaviye'ye güçlü Arap kabilelerini Bizans sınırına yerleştirme emrini verince¹⁷, Mudar'ın kolları olan Temim, Kays, Esed ve bazı Kureyşli kabileler de Diyar-ı Mudar'a yerleştirildi.¹⁸ Özellikle Harran'ın hemen güneyinde Rakka ile Bâlis arasındaki mevkide meydana gelen Siffin Savaşından (M. 657)¹⁹ sonra Kaysî aşiretler bölgeye büyük oranda yerleşmeye başladı.²⁰ Bu

¹¹ Oppenheim vd., I, s. 104.

¹² III. asrın ortalarında, Irak'taki Hire şehri ve çevresinde kurulmuştur. Hire krallığı, Hz. Ebû Bekr zamanında Halid b. Velid tarafından ortadan kaldırılmıştır (633). Hireliler Arapça konuşmuşlardır. Bilinen en eski hükümdarları Amr b. Adî (268-288)'dir. En meşhur hükümdarları Münzir b. Mausema (563-586)'dir. Nabiga el-Zübyanî ve Tarafe gibi cahiliye devri Arap şairlerini himaye etmişlerdir.

¹³ Oppenheim vd., I, s. 105.

¹⁴ Ahmet Aslan, *Bedii Sanatların Şairi el-Hasan b. Esed el-Fârikî Hayatı ve Şairliği*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.14.

¹⁵ Sevâdî, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye*, s.58.

¹⁶ Ahmet Aslan, *Bedii Sanatların Şairi*, s. 14-15.

¹⁷ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, s. 245; Sevâdî, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye*, s. 90.

¹⁸ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, s. 245; Sevâdî, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye*, s. 90.

¹⁹ İbn Havkal, *Sûretu'l-Arz, Dâru Mektebeti'l-Hayât*, Beyrut, 1991, s. 203.

²⁰ el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, s.264.

tarihten sonra bu bölgeye Diyar-ı Mudar adı verilmeye başlandı. Arap dili bölgede baskın dil haline geldi.²¹ Emevîler döneminde (M. 661-750) de Arap kabileleri bu bölgeye göç etmeye devam etmiştir. Son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed (693/750) Harran'da doğup büyümüştür. Hilafete geçince de İslâm devletinin başkentini Harran'a taşımıştır.

Harran bölgesinde Arap edebiyatı da asıl gelişimini Emevîler döneminde gerçekleştirmiştir. Arapça bölgede yazı ve edebiyat dili olmuştur. Özellikle bürokraside görev almak ve sarayda yer kapmak amacıyla kızıyan siyasi rekabet bu bölgede Arap şiirinin gelişmesine vesile olmuştur.²² Emevîlerin yıkılışından sonra Arap edebiyatı çevresi de olumsuz etkilenmiştir. Fakat hicri IV. asırda Hamdani emirliği (905-1004) kurulduktan sonra Arap edebiyatı bu bölgede en parlak dönemini yaşamıştır. Seyfu'd-Devle el-Hamdânî (945-967) sarayında âlim, edip ve şairleri toplayarak bölgede edebiyatın ve ilmin gelişmesine katkı sağladı.²³

Ayrıca Harran, Emevîlerin yıkılışından sonra 750 yılından sonra Abbasilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Harun Reşid döneminde (786-809) Harran okulu ün kazanmış ve birçok bilginle talebeyi bir araya getirmiştir. Farklı kültür ve inançlara sahip âlimlerin gayretleri neticesinde Abbasiler döneminde geniş çaplı bir tercüme faaliyeti başlamıştır. Pek çok eser Arap diline çevrilmiştir. Harranlı âlimler bu tercüme faaliyetinde öncü olmuşlardır.

VIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Harran'da Platon, Aristoteles, Plotinos, Hippokrates, Galenos, Batlamyus gibi ilkçağ Yunan ilim adamlarının eserlerini Yunanca'dan Süryanîce'ye ve Arapça'ya tercüme eden yoğun bir faaliyet ortaya çıktı. Bu tercüme faaliyeti sayesinde İlkçağ Yunan düşünce ürünleri ile Asur-Sümer ve Mısır bilginlerinin birikimlerini kaybolmaktan kurtararak varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Daha sonra tercüme hareketinde yer alan bu âlimler ve onların takipçileri din, gökbilim, tıp, matematik, felsefe ve edebiyat gibi alanlarda özgün eserler ortaya koydular. Bütün bu çabalar ve faaliyetler Harran Okulu adı altında değerlendirilir.

Harran okulunun canlılığını koruduğu dönemde felsefe, tıp, matematik ve astronomi ilimlerinde yetkin birçok âlim yetişmiştir. Saydığımız ilimlerin zirvede olduğu bu dönemde şüphesiz dil ve edebiyat ta ileri bir seviyedeydi. Bu dönemde çeşitli alanlarla ilgili pek çok eserin tercüme edilmesi ve pek çok

²¹ Sevâdî, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye*, s. 64.

²² Ahmet Aslan, *Bedii Sanatların Şairi*, s.19.

²³ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, s. 14.

müellifin eserlerini yazarken secili ve edebi bir dil kullanması buna işaret etmektedir. Şüphesiz Harran Okulu teşekkül etmeden önce de bölgede dil ve edebiyat alanında kıymetli numuneler ortaya konmuştur. Kaynaklara inildiğinde Hicri IV. yüzyıldan itibaren Harran'da şair ve edebiyatçıların eser vermeye başladıklarını görmek mümkündür.²⁴ Bunlardan birisi de VI. ve VII. yüzyılda yaşamış olan Ya'kûb el-Mencinîkî'dir. el-Mencinîkî ile ilgili literatürde herhangi bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla bu araştırma vesilesiyle Harran asıllı el-Mencinîkî'nin hayatını ve şiirlerini ele alarak bu şairi tanıtmak istiyoruz. Bu şairin divanı günümüze her ne kadar ulaşmasa da birçok şiirinden yüzlerce beyit çeşitli eserlerde serpilmiş bulunmaktadır. Bu şiirlerin temalarını ve şairin şiirlerinde kullandığı söz sanatlarını inceleyeceğiz.

Ya'kûb el-Mencinîkî'nin Hayatı

Adı, Ya'kûb b. Sâbır b. Berekât b. 'Ammâr b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Havsere el-Harrânî el-Bağdâdî'dir.²⁵ Künyesi Ebu Yusuf, lakabı ise Necmuddin'dir. Aslen Harranlıdır.²⁶ Ailesi Harran'dan göç etmiştir. Dolayısıyla o, Bağdat'ta doğup büyümüş ve Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁷ el-Mencinîkî adıyla meşhur olmuştur.²⁸

Ya'kûb b. Sâbır, Şeyh Afifuddîn'in Dübeysi'ye aktardığı bir şiirinde "el-Mencinîkî" ismini almasının sebebi olan mancınık yapımıyla uğraşmasını şu şiirle dile getirir:

كُلِّفْتُ بِعِلْمِ الْمُنَجِّبِيِّ وَرَمِيهِ
لَمَدِّمِ الصَّيَّاحِيِّ وَأَفْتِيحِ الْمَرَابِطِ.
وَعُدْتُ إِلَى نَظْمِ الْقَرِيضِ لَشَقْوَتِي
فَلَمْ أُخَلِّ فِي الْحَالِيَيْنِ مِنْ قَصْدِ حَائِطِ.²⁹

Mancınık ilmi ve mancınık atımı ile görevlendirildim

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulhakim Önel, *H. IV. Asır İle VIII. Asır Arasında Yaşamış Harran Şair ve Edebiyatçıları*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Arap Dili ve Belağatı), Basılmamış Doktora Semineri.

²⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Dâr Sâdır, Beyrut, 1972, VII, s. 35; İbn Şa'âr el-Mevsilî, *Kalâidu'l-Cumân fî Ferâidi Şu'arâi Hâza'z-Zemân*, Thk. Kâmil Selman el-Cubûrî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, VIII, s. 92.

²⁶ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 35.

²⁷ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 35.

²⁸ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199.

²⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 37.

*Kaleleri ve limanları yerle bir etmek için
Kismetsizliğimden şiir yazmaya geri döndüm
Her iki vazifede de duvar kırmaktan geri durmadım*

Necmuddîn lakabını taşımasını da Şems lakabı taşıyan birini hicvettiği şu şiirinde dile getirir;

لَقَبُونِي بِالنَّجْمِ حَهْلًا كَمَا بِالشَّمِّ
سُ قَدْ لَقَّبُوكَ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ.
فَالَّذِي يَسْتَضِي بِنُورِكَ يَا شَمَّ
سُ كَمَنْ يَهْتَدِي السَّبِيلَ بِنَجْمِي.
فِي ظَلَامٍ هَذَا وَذَا فِي ضَلَالٍ
فَكِلَانَا كَأَسْمٍ عَلَى غَيْرِ جِسْمٍ.³⁰

*Bana "Necm/yıldız" lakabını verdiler,
Sana bilmeden "Şems/güneş" lakabı verdikleri gibi...
Ey Şems senin nurunla aydınlanmaya çalışan,
Benim yıldızımınla yol arayana benzer.
Birincisi karanlıkta kalır, ikincisi ise yolunu kaybeder.
İkimiz cismimize uymayan isim taşıyoruz.*

Yine el-Mencinîkî, bir başka şiirinde "Necm/Necmuddîn" lakabıyla ilgili birkaç beyit nazmetmiştir. Bunları şairliğini işlediğimiz bölümde ele alacağız.

Hicrî 554 (miladi 1159) yılında doğmuş, 626 (miladi 1229) yılında vefat etmiştir. el-Mencinîkî'ye yaşı sorulduğunda "4 Muharrem 554 (26 Ocak 1159) senesinde Pazartesi günü, kuşluk vaktinde dünyaya geldim" cevabını vermiştir.³¹

³⁰ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 93.

³¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 36; İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 92.

Kaynaklarda el-Mencinîkî'nin hayatına dair çok sınırlı bilgiler yer almaktadır. İbn Şa'âr Hicrî 624 yılında el-Mencinîkî ile görüşüğünü ifade edip onun hakkında şu özellikleri dile getirir: “Şen bir ihtiyar, nüktedan, latif, şakacı, mütevazı, hoş sohbet, haysiyetli, sevecen, güzler yüzlü ve sakin bir kimsedir.”

Mancınık yapımıyla uğraşan ve bu yüzden el-Mencinîkî adını alan Ya'kûb b. Sâbır, silahlara ve silah üretimine merak sarmıştır. Savunma ve savaş stratejileri ile yönetim alanlarına da ilgi gösteren el-Mencinîkî, bu alanda 'Umdetu's-Sâlik fi Siyâseti'l-Memâlik (عمدة السالك في سياسة الممالك) adlı bir eser yazmıştır.³² Bu eserinde el-Mencinîkî, savaş ve at biniciliği konuları üzerinde durmuş, savaşın hilelerinden ve surlarda gedik açma yollarından bahsetmiştir. Kale ve surların inşasına ve mühendislik yönünden sahip olunması gereken özelliklere de değinmiştir. Ancak bu kitabı tamamlayamamıştır.³³

Aynı zamanda bir şair olan el-Mencinîkî, halife, emir ve vezirleri metheden şiirler yazmıştır. Bu sayede devlet büyükleriyle de yakınlık kurmuştur. Bunlardan birisi de Abbasi halifesi Ebü'l-Abbâs en-Nâsır Lidînillâh Ahmed b. el-Müstazî Biemrillâh el-Hasen el-Abbâsî (ö. 622/1225)'dir. el-Mencinîkî, bu halifenin yanında büyük bir mevki sahibi olmayı başarmıştır.³⁴ Vezirleri kötüleyip şikâyet edecek bir konuma ulaştığını, bir veziri halifeye şu şiiriyle şikâyet etmesinden anlayabiliyoruz. İlgili şiirinde el-Mencinîkî şöyle demiştir:

تَوَقَّ وَفَاكَ اللَّهُ مَا أَنْتَ صَانِعٌ.	خَلِيلِي قُولَا لِلْخَلِيفَةِ أَحْمَدَ
صَبَّيْعَكَ يَا خَيْرَ الْبَرَّةِ صَانِعِ.	وَزَيْرِكَ هَذَا بَيْنَ أَمْرَيْنِ فِيهِمَا
فَهَذَا وَزِيرٌ فِي الْخِلَافَةِ طَامِعِ.	لَيْسَ كَانَ حَقًّا مِنْ سُلَالَةِ حَيْدَرِ
فَأَضْيَعُ مَا كَانَتْ لَدَيْهِ الصَّنَائِعِ. ³⁵	وَإِنْ كَانَ فِيمَا بَدَّعِي عَيْرٌ صَادِقِ

Ey iki dostum Halife Ahmet'e deyiniz

Tedbirli ol! Allah seni yaptıklarında korusun

Şu vezirin iki tarafa oynuyor

Yaptığın iyilikler unutulmuştur ey yaratılmışların en hayırlısı

³² Bu eserin adı, bazı kaynaklarda 'Umdetü'l-Mâlik fi Siyâseti'l-Memalik şeklinde zikredilir.

³³ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199.

³⁴ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199.

³⁵ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 93-94.

Şu, gerçekten haydar sülalesinden mi?

Bu, halifelğe gözünü diken bir vezirden başka bir şey değildir.

Eğer iddiasında doğru değilse

Bu eylemlerinin en çirkinidir.

Halife, bu şiirden sonra vezire karşı tutumunu değiştirmiş ve onu darb etmesi için vezire adamlar göndermiştir. Bu olay da el-Mencinîkî'nin halifeye yakınlığına ve onun üzerinde oluşturabildiği etkiye işaret etmektedir.

Onun şiirlerini bir araya topladığı "*Meğâni'l-Me'ânî* (معاني المعاني)" adlı bir divanı vardır.³⁶ Maalesef bu divan kaybolup günümüze ulaşamamıştır. Münzirî onun güzel şiirlere sahip olduğunu dile getirir.³⁷ İbn Hallikân da Kahire'de bazı notlarda onun şiirlerini görüp okuduğunu söyler ve beğenisini ifade eder.³⁸

el-Mencinîkî, 626 yılı 27 Safer Perşembe günü Bağdat'ta vefat etmiştir. Cuma günü Bağdat'ın on kilometre kuzeybatısında Kâzımiyye mahallesinde bulunan Musa Kazım b. Cafer meşhedine defnedilmiştir.³⁹

İbn Dübeysî adıyla tanınan hadis hafızı ve tarihçi Ebu Abdullah Cemaluddin Muhammed b. Said b. Yahya b. Ali ed-Dübeysî (ö. 637/1239), Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 562/1166)'nin *ez-Zeyl 'âlâ Târîhi'l-Hatîb*⁴⁰ adlı eserine yazdığı *Zeyl*'de, el-Mencinîkî hakkında "Zikri geçen- Ya'kûb, mesleğinde arkadaşlarına nazaran daha üstün idi. Yani mancınık üretimi ve onunla ilgili konularda (onlardan ilerideydi). Bunun yanı sıra erdemli bir kişi olup, şiir söylerdi (nazmederdi). Hadisçi Ebû Muzaffer b. es-Semerkindî ve Ebû Mansûr b. Şatracî'den, bir süre hadis dersleri bile aldı. Ebu Yusuf Ya'kûb b. Sâbir bazı şiirlerini bizzat kendisi bana okudu" der.⁴¹

³⁶ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 199.

³⁷ Zekiyyuddin Abdulazim el-Münzirî, *et-Tekmile li Vefeyâtî'n-Nakale*, Thk. Avvad Maruf, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1984, III, s. 242.

³⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 41.

³⁹ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 92.

⁴⁰ Bu eser, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071)'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine zeyl olarak yazılmıştır.

⁴¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 35-36; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XXI, s. 199

Dübeysî dışında bir başka müellif te şöyle nakletmektedir⁴²: “İbn Sâbır el-Mencinîkî, hayatının ilk dönemlerinde bir asker idi. Medinetu’s-Selâm Bağdat’ta mancınık ile uğraşanların ustabaşı idi. Kılıç ve kalem âdâbı ile silah üretimi ve spora düşküdü. Bu hünerlerinden ötürü de bu alanlarda şöhret bulmuştu. Nitekim kendi çağdaşlarından, mancınık ustalığında kimse onunla boy ölçüşemez oldu. Mancınık ile ilgili bir kitap yazarak adını *’Umdetü’s-Sâlik (Mâlik) fi Siyâseti’l-Mesâlik (Memalik)* koydu. Ne yazık ki bu eserini tamamlayamadı. Bu eser güzeldir. el-Mencinîkî bu eserde, savaş durumları, lojistik, gedik açma, kale inşası, binicilik, harp mühendisliği, savaşta direnme stratejileri, kuşatma metotları, meydan talimleri, savaş taktikleri, silah kullanma yöntemleri, savaş aletleri yapımı, silahlar aracılığıyla mücadele taktikleri ile at cinsleri ve özellikleri gibi hususlardan bahsetmektedir. Yazar eserini önce ana bölümlere ayırmış, daha sonra bu bölümlerin altına alt bölümleri yerleştirerek her konuda ayrıntılı bilgi sunmuştur.⁴³

İbn Hallikân da, *Vefeyâtu’l-A’yân* adlı eserinde el-Mencinîkî hakkında şu ifadeler yer verir. O, “neşeli, esprili (nüktedan), nazik, sevecen, şakacı, güzel diyalog sahibi, onurlu, mütevazı, cana yakın, güler yüzlü ve sakin biriydi. Bu özelliklerinin yanı sıra el-Mencinîkî, muksir (çok şiir yazmış), ünlü, övgüye layık, özgün şiirler ortaya koyan, kasideler yazan ve kasidelerinde vezne uyan bir şairdir. Şiirlerinden seçmeleri bir eserde toplamış, başlığını da *Megânü’l-me’ânî* koymuştur. Şiirlerinde halifeleri övmüştür. Dönemin halifesi el-İmam en-Nâsır Lidînillâh Ebü’l-Abbâs Ahmed’in yanında üstün bir mevkie sahip idi.”⁴⁴

Dübeysî, yine el-Mencinîkî ile ilgili şunları der; “O hayatta iken haberleri sürekli olarak bize ulaşıyordu. Raviler onun şiirlerini nakleder, yaşadığı önemli olaylar dizisinden, bu konularla ilgili yazdığı muhteşem şiirlerden ve harikulade manalardan bahsederlerdi. Birbirimize yakın olmamıza rağmen onu görme imkânı bulamadım. O, Bağdat’ta iken biz Erbil şehrinde bulunuyorduk; bu iki şehir de birbirine komşudur. Ancak onun haberlerine ve ondan nakledilen şiirlerine çok muttali olmamdan dolayı onun refiki sayılırdım. Ben onun şiirlerine düşkün ve üslubuna da hayrandım. Onun dostlarıyla ve ondan nakiller yapan pek çok kimseyle bir araya gelerek tanıştım. Bunlardan biri de Musullu Mütercim diye tanınan dostumuz Şeyh Afifuddîn Ebû Hasan Ali b.

⁴² İbn Hallikân, kim olduğunu zikretmemiştir. Bkz: *Vefeyâtu’l-A’yân*, VII, s. 35-36.

⁴³ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, VII, s. 36; İbn Şa’âr, *Kalâidu’l-Cumân*, VIII, s. 92.

⁴⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, VII, s. 36.

Adlân'dır. el-Mencinîkî'nin pek çok şiirini bana, Şeyh Afifuddîn aktarmıştır."⁴⁵ Dübey'sî el-Mencinîkî'ye ait yaklaşık 25 şiirden farklı beyitleri nakletmiştir.⁴⁶ İbn Şa'âr da onlarca şiirini nakleder.⁴⁷

Ya'kûb el-Mencinîkî'nin Şiirleri

Hicri VI. ve VII. yüzyılda yaşayan el-Mencinîkî'nin şairliği hakkında birçok tarihçi ve edebiyatçı beyanda bulunmuştur. Hatib el-Bağdâdî, onun, faziletli bir edebiyatçı, güzel şiirler nazmeden ve kolay lafızlarla zorlanmadan güzel manalı şiirler ortaya koyabilen biri olduğunu ifade eder.⁴⁸ İbn Şa'âr ise onun yaşadığı dönemde iyi bir şair olduğunu, özgün manalara ve seçkin lafızlara sahip şiirler nazmettiğini, şiiri güzelce redakte ettiğini ve şiirlerinde teşbih yaptığını, medh, vasf gibi temalara yer verdiğini ve büyük bir şair olduğunu söyler.⁴⁹

Şiirlerinde istiare, teşbih ve kinaye gibi söz sanatlarını kullanan el-Mencinîkî, farklı konularla ilgili şiirler yazmıştır. İbn Sâbır el-Mencinîkî'den bize ulaşan şiirler, onun şiirinde yaşadığı asırda yaygın olan temaları kullandığını göstermektedir. Bu temalardan öne çıkanlar medh, hiciv, gazel, içki, risa, itâb (sitem) ve benzeridir. Şair, medh temalı şiirlerinde bazen dönemin halifesini ve devlet büyüklerini, bazen bir şahsın cesaretini, bazen de bir kişinin cömertliğini konu edinmiştir. Bazen bir karşılık elde etme ümidiyle medihte mübalağa ettiği görülür. Hicv temalı şiirlerinde ise el-Mencinîkî, yer yer insanları davranışlarından dolayı yermiştir. Örneğin kendisine misafir olarak gelen bir grup sufi çok yemek yiyince onları yeren bir şiir yazmıştır. Yine adının "Şems" olduğunu öğrendiği bir kişiye hiciv yazmıştır. el-Mencinîkî'nin şiir yazdığı temalardan bir diğeri olan gazelde ise, gazellerini bir kadına hitaben değil, yaşadığı asırda başka şairlerin şiirinde de rastlandığı gibi kadının ağzıyla erkeğe hitaben yazmıştır. İçkiyi ele aldığı şiirlerinde ise sakiyi ve içki sunulan kapları vasf etmiştir. Mersiye temalı şiirlerinde de daha çok insan nefisini ve taziyesini ele almıştır. Sitem şiirinde ise meclisine gidip geldiği bir vezire kendisini uzakta oturttuğu için sitemde bulunmuştur.

⁴⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 37.

⁴⁶ Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 35-46. Ayrıca şiirleri için Bkz: <https://www.aldiwan.net/cat-poet-ibn-saber-almngeniqi> (Erişim Tarihi: 27.03.2018)

⁴⁷ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 92-99.

⁴⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XXI, s. 199

⁴⁹ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 93.

Muhtelif eserlerde şairin 37 şiirde toplamda 188 beyiti mevcuttur. Belkis Halef Ruveyh, el-Mencinîkî'nin kaybolan divanından geriye kalan şiirlerini bir araya toplamıştır.⁵⁰

Medh Şiirleri

Şair, medh temalı şiirlerinden birinde Abbasi halifesi Ebü'l-Abbâs en-Nâsır Lidînillâh'ı (ö. 622/1225) methetmiştir. Bu şiir dokuz beyitten oluşmaktadır. İlgili şiirin ilk beyitleri şu şekildedir:

مَاضِي الْعَزِيمَةِ إِذْ تُنْبُو السُّيُوفُ وَقَدْ	تُنْبِي مَعَاصِمُهُ عَنْ عَاصِمٍ حَامِي.
فِي دِرْعِهِ دِكْرٌ بِالذِّكْرِ مُدْرَعٌ	فِي كَفِّهِ دِكْرٌ فِي دِكْرِهِ نَامِي.
رَدَّ الرُّدَيْنِيَّةَ السُّمَرَ الطَّوَالَ إِلَى	الإِقْلِيمِ بِالْحَطِّ مِنْ حَطِّ بَأَقْلَامِ.
وَدَادَ طَوْلًا وَعَرَضًا فِي تَطَوُّلِهِ	مِنْ عُرْفِهِ عَارِضٌ مِنْ سَبِيهِ هَامِي. ⁵¹

Kılıçlar köreldiğinde kendisi kararlıdır

Bilekleri de koruyucu ve himaye edici biri olduğunu gösterir

Kalkanında nam ile zırhlanmış bir nam,

Avucunda bahsettikçe yayılan bir cömertliği vardır

Kara uzun mızrakları,

Kalemle bir çizgi çizerek bölgeye püskürttü

İyiliğini her tarafa saçtı

İyiliğinden doğan bir bulut var ki ihsanıyla her yer coşar.

Bağdat'ın ileri reislerine yazdığı bir şiirden ise sadece iki beyit ulaşabilmıştır. O iki beyit şu şekildedir:

مَا جِئْتُ أَسْأَلُكَ الْمَوَاهِبَ مَا دِحًا	إِنِّي لِمَا أَوْلَيْتَنِي لَشَكُور.
لَكِنِّي أَتَيْتُ عَنِ الْمَعَالِي مُخْبِرًا	لَكَ أَنَّ سَعْيِكَ عِنْدَهَا مَشْكُور. ⁵²

⁵⁰ Bkz. Belkis Halef Ruveyh, *İbn Sâbir el-Mencinîki Hayâtuhu vema Tebakkâ Min Şi'rihi*, Mustansiriye Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yy, tsz.

⁵¹ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 96.

*Methederek senden hediyeler istemeye gelmedim
Ben bana yaptıklarından müteşekkirim
Ancak ben yüksek yerlerden sana haber vermek için geldim
Senin çaban oralarda makbuldür.*

Şair ikinci beyitin acuzunda (son kısmında) iktibas sanatını kullanarak, İnsan suresi 22. Ayette geçen⁵³ *فَكَمَّا قِيلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* şeklindeki ibareden iktibasta bulunmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şair, bazen bir hediye elde etmek için övgüde mübalağa etmiştir. Bu şiirlerinden şu iki beyit örnek verilebilir:

فَدَنْفَى جُودِكَ الْكَرَامَ فَلَا
فَكَمَا قِيلَ لَا إِلَهَ سِوَى اللَّهِ
نُبْتُ فِي النَّاسِ مُحْسِنًا إِلَّا كَا .
كَذَا قِيلَ لَا كَرِيمَ سِوَاكَ .

Cömertliğin cömertleri sildi.

İnsanlar arasında senden başka bir cömert duymadım.

“Allah’tan başka ilah yoktur” denildiği gibi,

Aynı şekilde “senden başka cömert yoktur” diyoruz.

Hiciv Şiirleri

Şair, bir şiirinde tasavvufu geçim kaynağı edinmeye çalışan bir grup sûfiyi hicveder. Kendisine misafir olan ve çok yemek yiyen bu kişileri şeyhlerine yazdığı bir mektupta yererek şöyle der:

مَوْلَايَ يَا شَيْخَ الرِّبَاطِ الَّذِي
إِلَيْكَ أَشْكُو حَوْرَ صُوفِيَّةٍ
أَبَانَ عَنِ فَضْلِ وَعَلِيَاءِ .
بَأْتُوا ضَيْبِي وَأَوْوَا دَائِي .
وَبِتُّ تَشْكُو الْجُوعَ أَعْضَائِي .
أَتَيْتُهُمْ بِالْحَبْرِ مُسْتَأْتِرًا

⁵² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 41

⁵³ “Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür.”

54. الرَّهَادُ أَنْ يَمْشُوا عَلَى الْمَاءِ.

مَشُوا عَلَى الْحَبْرِ وَمِنْ عَادَةِ

*Efendim! Ey fazilet ve yüceliği aşikâr olan Rabat şeyhi!
Sana şikâyet ediyorum insafsızlığımı,
Bana ve hastalığıma misafir olan bir gurup sûfinin.
Onları kendime tercih ederek ekmeği getirdim onlara.
Ben ise açlıktan azalarım şikâyet eder bir halde uyudum.
(Sufiler) ekmeğin üzerinde yürüdüler (adeta).
Oysaki zahitlerin âdeti suyun üzerinde yürümektir.*

Şair, bu şiirinde zikrettiği “hastalığıma misafir oldular” ifadesinde istiare-i mekniyye kullanmıştır. O, sufilerin sadece evinin huzurunu bozduğunu değil hastalığı üzerine gelerek onu da kriz safhasına taşıdıklarını ifade etmiştir. Yine *وَبِتْ تَشْكُو الْجُوعَ أَعْصَائِي* ifadesinde mefulün bihi failden önce zikrederek takdim-tehir kullanmıştır. Dördüncü beyitte “ekmeğin üzerinde yürüdüler” ifadesiyle de kinaye sanatını kullanmıştır. Buradaki ifadeden maksat aç gözlülük, tamahkârlık ve çokça yemek yemektir. Hâlbuki zahidin bu gibi kötü vasıflardan uzak olması gerekir. Çok yemek, sufinin bir kerameti değildir.

Gazel Şiirleri

Şair, gazel türü şiirlerinde genelde kadına değil de erkeğe hitaben şiirler yazmıştır.

ثُمَّ اللَّحَاظِ مُبْلَبِ الشَّعْرِ.	وَأَفَاكَ قَبْلَ تَبْلُجِ الْفَجْرِ
فَتَكْحَلَتْ بِالْعَنَجِ وَالسَّحْرِ.	سَهْرَانُ قَدْ عَزَلْتُ لَوَاحِظُهُ
يَحْتَالُ فِي طَيِّ وَفِي نَشْرِ.	نَشْوَانُ مُعْتَبِقًا وَمُصْطَبِحًا
مُتَحَاذِبُ الرَّذْفَيْنِ وَالْحَصْرِ.	مُتَأَوُّدُ الْعِطْفَيْنِ مِنْ هَيْفِ
فَيَكُونُ مَا يَدْرِي وَلَا يَدْرِي.	قَدْ كَادَتْ الصَّهْبَاءُ تُسَلِّمُهُ
وَتَوَرَّدَتْ خَدَاهُ بِالْحَمْرِ.	فَتَنْرَجِسَتْ الْحَاظُ مُغْلَتِهِ

⁵⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 39

فَتَحَسَّمُ التَّحْمِيشُ مِنْ حَذِرٍ   وَقَضَتْ عَلَيْهِ الْكَأْسُ بِالسُّكْرِ.
وَزَهَا بِنَفْسِجٍ عَارِضِيهِ عَلَى   خَدَّيْهِ فَوْقَ شَقَائِقِ حُمْرٍ.
وَحَكَّتْ نُنَايَاهُ وَرِيقَتُهُ   نُورَ الْأَقَاحِي فِي نَدَى الْقَطْرِ.
فَكَأَمَّا عَلَّقَ الرَّبِيعُ بِهِ   فَكَسَاهُ جَلْبَابًا مِنَ الرَّهْرِ.
وَكَانَ رَجْحَانًا بَعَارِضِهِ   الْمُنْظُومِ مِنْ شَعْرَاتِهِ الْخَضِرِ.⁵⁵

*Fecrin şafağı sökmeden sana geldi,
Sarhoş gözlü, dağınık saçlı...
Uykusuz geçirdi geceyi, gözleri eğlendi,
Cilve ve (güzellik) sihriyle sürmelendi...
Gece gündüz sarhoş bir halde,
Başını eğip kaldırarak çalınla yürüyor,
Şiddetli zayıflıktan iki omzu kaymış,
İki kalçası birbirine yapışık bir halde...
Adeta sarhoşluk onu teslim alıp,
Etrafında olan bitenlerden habersiz hale getiriyordu.
Gözlerinin kirpikleri birer nergise dönüşüyor,
Yanakları ise içkiyle kırmızılaşıyordu.
Endişeyle oynaşmaya koyuldu,
Ancak sarhoşluk kadehi onu alt etti.
Yanaklarının menekşeleri açıyordu,
Anemon çiçeği üstünde...
Ön dişleri ve salyaları anlatıyordu,
Çiğ damlalarındaki papatya nurunu...
Sanki ilkbahar kendisine sarıldı da,
Ona çiçeklerden bir giysi giydirdi.*

⁵⁵ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 99.

Ve sanki yanağında,

Yeşil tüylerinden muntazam hale gelmiş bir fesleğen vardı...

el-Mencinîkî, bu şiirinde gazel, içki ve tabiatla ilgili lafızları bir arada kullanmıştır. İstiare, mecaz ve kinayeyi güzel bir şekilde kullanmıştır. Şairin bu şiirde mahubunu vasf ederken renklerle ilgili lafızlar da kullandığını görmekteyiz. Bu tarza Harîrî'nin Makâmât'ında da rastlamaktayız. Zira bir şiirinde Harîrî, Mencinîkî gibi renkleri kullanarak halini şöyle dile getirir:

فَمَدَّ اعْتَبَرَ الْعَيْشُ الْأَخْضَرَ   وَأَزُورَ الْمَحْبُوبِ الْأَصْفَرَ.
اسْوَدَّ يَوْمِي الْأَبْيَضُ   وَأَبْيَضَ فَوْدِي الْأَسْوَدُ.
حَتَّى رَأَى لِي الْعَدُوَّ الْأَزْرَقُ   فَحَبَّدَا الْمَوْتَ الْأَحْمَرَ!⁵⁶

Yeşil yaşam tozlandığından

Ve sarı sevgili solgunlaştığından beri,

Ak günüm karanlıklaştı,

Şakaklarımdaki siyah saçım kırıştı,

Mavi düşman bile benim halime yas tuttu.

Bunun yerine kızıl ölüm ne güzeldir!

Bir başka şiirinde de el-Mencinîkî mahubunun zulmünden yakınarak şöyle der:

شَكَوْتُ مِنْهُ إِلَيْهِ حَوْرُهُ فَبَكَى   وَأَحْمَرُّ مِنْ خَجَلٍ وَأَصْفَرُّ مِنْ وَجَلِ.
فَالْوَرْدُ وَالْيَاسَمِينُ الْعَضُّ مُنْعَمَسٌ   فِي الطَّلِّ بَيْنَ الْبُكَاءِ وَالْعُدْرِ وَالْعَدْلِ.⁵⁷

Ondan yine ona zulmünü şikâyet ettim, ağladı...

Utandı yüzü kızardı ve korkudan sarardı.

Sık gül ve yasemin yağmura batmış,

Ağlayış, özür ve kınama arasında...

⁵⁶ Harîrî, *el-Makâmât*, el-Makâmetu'l-Bağdâdiyye, Dâr Beyrut, Beyrut,1978, s.106

⁵⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslam*, XII, s. 390.

Şair bu şiirinde sevgilinin kendisinden uzaklaşmasından dert yanmaktadır. Buna karşın sevgilisinin bu durumdan mahcup olduğunu, gül ve yasemin gibi yanaklarının gözlerinden akan yaşlarla ıslandığını ustalıkla anlatmıştır. İstiare ve kinaye gibi sanatların yanı sıra şair bu şiirinde وحل ve ححل kelimelerini zikrederek cinâs-ı lahuk⁵⁸ kullanmıştır. Görüldüğü üzere bu şiirinde de şair, renk lafızlarına yer vermiştir.

Yine İbn Dübeysî (ö. 637/1239), Ebû Sa'd es-Sem'ânî (ö. 562/1166)'nin *ez-Zeyl 'alâ Târîhi'l-Hatîb*⁵⁹ adlı esere yazdığı *Zeyl*'de, el-Mencinîkî hakkında şunları dile getirir: "Ya'kûb, mesleğinde arkadaşlarına nazaran daha üstün idi. Yani mancınk üretimi ve onunla ilgili konularda (onlardan ilerideydi). Bunun yanı sıra erdemli bir kişi olup, şiir söylerdi (nazmederdi). Ebu Yusuf Ya'kûb b. Sâbir bazı şiirlerini bizzat kendisi bana okudu." Bunlardan biri şöyledir:

فَبَلِّتْ وَجَنَّتَهُ فَأَلْفَتْ حِيدَهُ	حَجَلًا وَمَالَ بَعْطَفِيهِ الْمِيَّاسِ.
فَأَنْهَلْ مِنْ خَدَّيْهِ فَوْقَ عِدَارِهِ	عَرَقٌ يُحَاكِي الطَّلَّ فَوْقَ الْآسِ.
فَكَأَنِّي اسْتَقَطَّرْتُ وَرْدَ خُدُودِهِ	بِتَصَاغِدِ الرَّفْرَاتِ مِنْ أَنْفَاسِي. ⁶⁰

Yanağımı öptüm, sonra utanarak boynunu çevirdi

Ve mağrur şefkatiyle eğildi

İki yanağından hayâ perdesine

Mersin ağacının üzerindeki çiçe benzeyen sağanak bir ter yağdı

Nefes alıp verişlerimle adeta

Yanaklarının gül suyunu damlattım...

el-Mencinîkî bazen de şiirlerini bir kadına hitaben yazmıştır. Örneğin Habeşli bir cariyeye âşık olan el-Mencinîkî, onunla ilgili şu beyitleri dile getirmiştir:

⁵⁸ Birbiriyle cinas yapılan sözcüklerde bir harfin farklı olduğu *cinastır*.

⁵⁹ Bu eser, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071)'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine zeyl olarak yazılmıştır.

⁶⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 35-36.

وَجَارِيَةٌ مِنْ بَنَاتِ الْحُبُوشِ
تَعَشَّقُهَا لِلتَّصَايِي فَشَبَّتْ
وَكُنْتُ أُعِيرُهَا بِالسَّوَادِ
بَدَاتِ جُفُونِ صِحَاحِ مِرَاضِ.
عَرَامًا وَلَمْ أَكُ بِالشَّيْبِ رَاضِ.
فَصَارَتْ تُعِيرُنِي بِالْبَيَاضِ.⁶¹

*Habeşlilerin kızlarından bir cariye;
Sağlıklı ve aynı zamanda hastalıklı gözlere sahip...
Onunla eğlenmek için ona âşık oldum
Ama ona olan tutkumdan dolayı yaşlandım. Ben ise yaşlılığa razı değildim
Siyahlığıyla onunla alay ediyordum
O ise (saçlarımın) beyazlığıyla alay etmeye başladı.*

Şarap Şiirleri

Şair, gazel tarzı şiirlerinde çokça yer verdiği şaraba bazen de müstakil olarak yer ayırmıştır. Örnek olarak aşağıdaki şiiri zikredilebilir:

سَقَانِي الْمُدَامَةَ حَتَّى الصَّبَاحِ
وَرَوَّدَنِي سِحْرَ طَرْفِ سَلِيمِ
فَرَحْتُ مُجَادِبِي نَشْوَتَانِ
غَزَالَ شَمَائِلُهُ كَالشَّمُولِ
إِذَا ارْتَشَفَ الرَّاحَ دَاثَ الْحَبَابِ
أَذَاقَ الْمُدَامَةَ طَعْمَ الْمُدَامِ
وَأَلْتَمَنِي مَبْسَمًا كَالْأَفَاحِي.
سَقِيمٍ مِنَ الْعُنْجِ سَكْرَانَ صَاحِ.
نَشْوُهُ رَاحٍ وَسُكْرُ ارْتِيَاحِ.
سَهْلُ الْخَلَائِقِ خَلُو الْمِرَاجِ.
كَمَبْسِمِهِ فِي سَنَا وَأَنْصَاحِ.
وَقَايَضَهَا كَأْسَ رَاحِ بِرَاحِ.⁶²

*Şarabı bana sabaha kadar içirdi
Papatyalar gibi bir öpücük kondurdu ağzıma
Güzel bir gözün sihriyle beni besledi
Cilveden hasta bir halde sarhoşla ayık arasında oldum
İki zevk beni cezp etmeye başladı;*

⁶¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 38.

⁶² Belkis Halef Ruveyh, *İbn Sâbir el-Mencinîkî Hayâtuhu vema Tebakkâ Min Şi'rihi*, s.8.

Şarap zevki ve hoşnutluk zevki...

Kişilik cilvesi şarap gibidir,

Huyu kolay, mizacı tatlıdır.

Köpüklü şarabı yudumladığı zaman,

Ağzı kadehte beliren ay ışığı gibi olur.

Şaraba sarhoşluk tadını tattırır,

Ve şaraba bir kadeh şarapla karşılık verir...

Bu şiirinde de şair, ifadelerini bir kadına hitaben değil de bir erkeğe hitaben dile getirmiştir. Şair zikrettiğimiz beyitlerinde şarap ve sarhoşluk için her beyitte farklı bir isim kullanmaktadır. Şarap için kullandığı isimlerden bazıları şöyledir: زَاحٌ, شَمُولٌ, مُدَامَةٌ, خَمْرٌ, صَهْبَاءُ

Sarhoşluk için kullandığı isimlerden de bazıları şöyledir: تَمَلٌّ / sarhoşluk; müzekker için نَشْوَانٌ, müennes için نَشْوَى / sarhoş; سُكْرٌ / sarhoşluk; سَكْرَانٌ / sarhoş...

Mersiye Şiirleri

Şairin 23 beyitten oluşan insan nefesine yazdığı bir mersiye şiiri vardır. Bu şiirinde insan nefesine ağıt yakmış ve ona taziyede bulunmuştur. Bu şiirden bazı beyitler şöyledir:

وَسِوَى اللَّهِ كُلِّ حَيٍّ يُبِيدُ	هَلْ لِمَنْ يَرْجِي الْبَقَاءَ خُلُودُ
شَ طَوِيلًا إِلَى التَّرَابِ يَعُودُ.	وَالَّذِي كَانَ مِنْ تَرَابٍ وَإِنْ عَا
صَارَ فِيهِ آتَابُهُمْ وَالْخُلُودُ.	وَمَصِيرُ الْإِنَامِ طَرًّا إِلَى مَا
تَهُمَا الْخُلْدُ وَالنَّوَى وَالْخُلُودُ.	أَيْنَ حَوَاءِ أَيْنَ أَدَمَ إِذْ فَا
	...
يَّامَ يَنْجُو وَلَا السَّعِيدُ الرَّشِيدُ.	لَا السَّقِيُّ الْعَوِيُّ مِنْ نُوبِ الْأَ
فَالْمَوَالِي حَصِيدُهَا وَالْعَبِيدُ. ⁶³	وَمَنْ سَلَّتِ الْمَنَاتَا سُبُوفًا

⁶³ İbn Fûtî, *el-Havâdisu'l-Câmi'a ve't-Tecâribu'n-Nâfi'a fi'l-Mieti's-Sâbi'a*, Tahkik: Mehdi en-Necm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, Beyrut, s.23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Hicr, 1997, XVII, s. 175-176.

*Bekayı umana sonsuzluk mu var?
Allah dışında her canlı yok olur.
Topraktan olan kimse,
Uzun süre yaşasa da toprağa döner.
Tüm insanların dönüşü,
Babalarının ve dedelerinin gittiği yeridir.
Havva nerede, Âdem nerede?
Sonsuzluk, dünyada kalma ve ebedilik onlara da kalmadı.
Ne mutsuz ve sapkın kurtuluyor günlerin felaketlerinden
Ne de mutlu ve dosdoğru olan...
Ölüm ne zaman çekse kılıçlarını,
Hem efendiler biçilir hem de köleler...*

Sadece ilk ve son beyitlerini verdiğimiz bu şiirinde şair, dünya hayatının geçici olduğu ve her insanın bu dünyadan göçüp gideceğini ifade etmektedir. İnsan hayatının faniliğini anlatırken Kur'an-ı kerim'in verdiği bilgilerden de istifade ediyor. "İlk insan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva nasıl vefat edip gittiyse, İrem, Âd ve Semûd gibi kavimler nasıl yok olduysa insan da bu dünyayı terk edip gidecektir" diyerek insana hatırlatmada ve nasihatte bulunmaktadır. Şiirinde Hz. Âdem'i zikrettikten sonra sırasıyla Salih (a.s), Nuh (a.s), İbrâhim (a.s), Yusuf (a.s), Süleyman (a.s), Davud (a.s), İmran'ın oğlu (Musa a.s), Mesih İsa (a.s) ve Ahmed-i Mahmud (s.a.v)'i zikreder.

Ölümü, kılıç çeken bir şahsa benzeten şair, istiare ve teşbihi güzel bir şekilde kullanabildiğini ortaya koymuştur. Ayrıca şair, bu şiirinde kafiye uyumuna güzel bir şekilde riayete ederek her beytin sonunu redif uyumuyla bitirmiştir. Dal kafiyesiyle yazdığı bu şiirinde şair, her beytin sonunu şu kelimeyle bitmektedir: *يَبِيدُ / yebîd, يَعُودُ / ya'ûd, جُدُودُ / cudûd, حُمُودُ / humûd, حَسُودُ / hasûd, فَكِيدُ / fakîd, مَمْدُودُ / memdûd, سَمُودُ / Semûd, مَمْسُودُ / maksûd, مَحْسُودُ / mahsûd, دَاوُدُ / Dâvûd, حَدِيدُ / hadîd, صَعِيدُ / sa'îd, يَهُودُ / Yehûd, مَحْمُودُ / mahmûd, مَعْبُودُ / ma'bûd, رُكُودُ / rukûd, جُمُودُ / cumûd, هُمُودُ / humûd, بَرُودُ / berûd, وِلِيدُ / velîd, رَشِيدُ / reşîd ve عَيْبِدُ / 'abîd... Dolayısıyla şair, ilk beyiti *يَبِيدُ / yebîd* kelimesiyle son beyiti de *عَيْبِدُ / 'abîd* kelimesiyle bitirir ve kelime ahengini şiirin başından sona kadar sürdürür.*

Bu şiir el-Mencinîkî'nin en güzel şiirlerinden biri olup müstakil bir konu olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Kınama Şiirleri

el-Mencinîkî, Vezir Nasır b. Mehdî ile yakın dostluk kurmuştur. Bu yüzden sık sık yanına gider meclisinde bulunurdu. Belki söylediği bazı şiirler yüzünden ona meclisinde yüz vermemeye başlamıştır. Bunun üzerine el-Mencinîkî, ona şu şiiri söylemiştir:

أَضَاعَ وُدِّي وَنَوَى هَجْرِي.	قُولُوا لِمَوْلَانَا الْوَزِيرِ الَّذِي
أَجَلَسَنِي فِي ظَاهِرِ السُّتْرِ.	وَصَرْتُ إِنْ جِئْتُ إِلَى بَابِهِ
فَأَصْفَحَ فَقَدْ ثُبْتُ مِنَ الشُّعْرِ. ⁶⁴	إِنْ كَانَ ذَنْبِي أَنِّي شَاعِرٌ

Sevgimi kaybeden ve beni terk etmeye niyet eden

Efendimiz vezire deyiniz

Onun kapısına geldiğimde

Perdenin beri tarafında oturtmaya başladı beni

Eğer günahım şair olmaksızın

Affet zira şiire tövbe ettim

Bu şiirden sonra el-Mencinîkî, vezirin yanına gelmeyi terk etmiştir. Uzun bir müddet sonra tekrar meclise geldiğinde vezir neden yanına gelmediğini sorunca el-Mencinîkî, kırgın olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine vezir ondan özür dileyerek gönlünü almıştır.⁶⁵

Diğer Şiirleri

el-Mencinîkî'nin, yukarıda zikrettiğimiz şiirleri dışında farklı konularla ilgili bir çok şiiri mevcuttur. Bunlardan birkaç örnek zikretmekle yetineceğiz.

el-Mencinîkî, Necm/Necmuddin lakabıyla ilgili şu beyitleri nazmetmiştir.

⁶⁴ İbn Fûtî, *el-Havâdisu'l-Câmi'a*, s.23.

⁶⁵ İbn Fûtî, *el-Havâdisu'l-Câmi'a*, s.23.

وَكُنْتُ سَمِعْتُ أَنَّ الْجِنَّ عِنْدَ اسْمِ
تِرَاقِ السَّمْعِ تُغْدَفُ بِالنُّجُومِ.
فَلَمَّا أَنَّ عَلَوْتُ وَصِرْتُ بَحْمًا
رُجِمْتُ بِكُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمِ.
فَلَا تَعْجَبْ لَذَا وَاعْجَبْ لِحِطِّ
يُعَبِّرُ حَالَةَ الْوَضْعِ الْقَدِيمِ.⁶⁶

Daha önce duymuştum ki cinler,

Haber çalmak istediğinde yıldızlarla kovulur.

Yükselip Necm/yıldız olduğumda,

Her kovulmuş şeytan ile taşlandım.

Bunun için şaşırma ancak,

Eski durumu değiştiren şansa şaşır.

el-Mencinîkî, bu beyitlerde Kur'an-ı Kerim'de Hicr ve Cin surelerinde zikredilen bilgilerden iktibas yapmıştır. Zira Hicr suresinin 16.-18. ayetlerinde mealen şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun biz gökte yıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik. Onları her kovulmuş şeytana karşı koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ışık kovular.” Cin suresinin 8. ve 9. ayetlerinde ise mealen şöyle buyrulmaktadır: “Hakikaten biz (cinler) göğü yokladık, onu güçlü muhafızlar ve alev toplarıyla doldurulmuş bulduk. Hâlbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor.” Tefsirlerde nakledildiğine göre cinler eskiden göklere yükselir, oradan bilgiler alıp onlarla irtibat kuran kâhinlere anlatırlardı. Ancak Hz. Peygamber gönderildikten sonra cinlerin gökleri dinlemesine ve oradan bilgi almalarına izin verilmemiştir. Cinlerden buna yeltenenlere gözetleme yerlerinden alev topları atılarak gökleri dinlemelerinin engellenmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla el-Mencinîkî'nin bu bilgileri şiirinde kullanması, onun Kur'an'daki malumatlara vakıf olduğunu göstermektedir.

el-Mencinîkî, Kabe'de tavaf eden bir kadının endişesini şu sözlerle dile getirir:

وَحَارِيَّةٌ عَبَّرَتْ لِلطَّوَافِ
فَقُلْتُ أُدْخِلِي الْبَيْتَ لَا تَجْزِعِي
وَعَبَّرْتُهَا حَدْرًا تَدْمَعُ
فَفِيهِ الْأَمَانُ لِمَنْ يَجْزِعُ.

⁶⁶ İbn Şa'âr, *Kalâidu'l-Cumân*, VIII, s. 94.

⁶⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007, s.1539; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB yayınları, Ankara, 2016, V, s. 475-476

68 سِدَانْتَهُ لَبِي شَيْبَةَ فَقَالَتْ وَمِنْ شَيْبَةَ أَفْرَعُ .

Bir cariyeye tavaf ederken yanımdan geçti

Gözyaşı da korkudan akıyordu

Dedim: Beyt'e gir ve endişe etme!

İçinde eman vardır keder sahibine

Benî Şeybe bakar sidanesine⁶⁹

Dedi ki: Şeybe'dendir benim korkum.

Adı Yakut olan bir genç hakkında da şu beyitleri söylemiştir;

يَا قُوتُ يَا قُوتُ قَلْبِي الْمُسْتَهَامُ بِهِ مِنْ الْمُرُوءَةِ أَنْ لَا يُمْتَعَ الْقُوتُ .
سَكَنْتَ قَلْبِي وَمَا تَخْشَى تَلَهُبُهُ وَكَيْفَ يَخْشَى لَهَيْبِ النَّارِ يَا قُوتُ؟

Ey Yakut! Ey Ona kara sevdalı kalbimin kut'u (gıdası)!

Yiğitliktendir kut'un (gıdanın) men edilmemesi

Kalbime yerleştin ve onun tutuşmasından korkmuyorsun

Ateşin alevi nasıl korksun Yakut'tan?

el-Mencinîkî bu beyitlerde ياقوت (Yakut) ve يا قوت (Ey kut/azık) kelimeleriyle cinas-ı mefruk kullanmıştır. Cinası mefruk, imlası farklı okunuşu aynı olan mürekkebe cinastır. Şair de "Yakut" ve "Ya kut!" kelimelerinde bunu gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Hicri 554 ile 626 yılları arasında yaşayan ve aslen Harranlı olup Bağdat'ta büyüyen şair Ya'kûb el-Mencinîkî hakkında Türkçe literatürde yeterli bir malumat yoktur.

Kaynakların, kendi döneminde önemli bir şair olduğunu naklettiği el-Mencinîkî'nin, şiirlerini bir araya getirdiği *Meğâni'l-Me'ânî* adlı divanının

⁶⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, VII, s. 38.

⁶⁹ Kâbe'ye hizmet görevidir.

kaybolması onun şairliğinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Ancak şiir divanları kaybolan şairlerin aksine el-Mencinîkî'nin şiirlerinden çoğu, farklı kaynaklar vasıtasıyla günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Şiirdeki yetkinliğini inceleme fırsatı bulduğumuz el-Mencinîkî, şiirlerinde söz sanatlarından istiare, teşbih, mecaz, cinas, kinaye gibi sanatları kullanmıştır. Şiirleri incelendiğinde söz sanatlarını ustalıkla kullandığı ve ortaya güzel manalar koyduğu görülmektedir. Şiirlerinde de *ağradu'ş-şi'r*'in çoğunu kullanmıştır.

Onun üslubu daha çok sehl-i mümteni' denilen; kolay gibi gözükken ancak bir benzerini ortaya koymanın zor olduğu bir tarzdadır. Dolayısıyla şiirleri Arap edebiyatı için kıymet arz etmektedir. Muksir (çok şiir kaleme almış) şairler arasında zikredilen el-Mencinîkî'nin farklı kaynaklarda 37 farklı şiirde 188 beyiti mevcuttur.

Bu araştırmayla şairin biyografisi ortaya konmuş, kaynaklarda dağınık halde bulunan şiirleri tespit edilerek temalarına göre incelenmiştir. Dolayısıyla hicri VI. ve VII. yüzyıllarda yaşayan ve tarihte Arap edebiyatında önemli şahsiyetler olarak addedilen edebiyatçılara yurtluk yapan Harran şehrine mensup el-Mencinîkî'nin hayatı ve şairliği bu makaleyle ortaya konmuş ve literatürdeki ilgili boşluk doldurulmuştur.

Kaynakça

- Aslan, Ahmet, İslami Fetih'ten Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-ı Mudar'da (Harran Bölgesinde) Arap Edebiyatı Çevresi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 27, 2012.
- Aslan, Ahmet, *Bedii Sanatların Şairi el-Hasan b. Esed el-Fârikî Hayatı ve Şairliği*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012,
- el-Bağdâdî, Hatib, *Târîhu Medîneti's-selâm*, Tahkik: 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001.
- Bakkal, Ali, *Harran Okulu*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, tsz.
- el-Belazurî, *Futuhu'l-Buldân*, Tahkik: 'Abdullah Enis et-Tabba', Muessetu'l-Mu'af, Beyrut, 1987.
- Bulduk, Abdülgani, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, (Yay. Haz. M.Öztürk-İ.Yılmazçelik), Elazığ, 2004.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûki ve'l-Umem*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1995.

- Çelik, Mehmet ve Yaşar, Şükran, Ortaçağ Bilim Dünyasından Bir Portre Sabii Bilgin Sabit b. Kurra (h. 211-285/m. 826-901), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, Elazığ, 2008.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 2.baskı, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012.
- ed-Diyarbakri, *Tarihu'l-Hamis fi Ahvali Enfesi Nefayis*, MuessesetuŞa'ban, Beyrut, tsz.
- Edîb 'Abdulvâhid, *Mu'cemu'l-Fasih Minellehecâti'l-'Arabiyye*, Mektebetu'l-'Ubeykan, Riyad, 2000.
- Ekinci, Abdullah, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, tsz.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (10 Cilt), Tahkik: Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- el-Feyrûzâbâdî, İbn Yâkûb, *el-Bulğa fi Terâcimi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Luğa*, Thk. Muhammed el-Misrî, Dâru Sadduddîn, 2000.
- İbn Fûtî, *el-Havâdisu'l-Câmî'a ve't-Tecâribu'n-Nâfi'a fi'l-Mieti's-Sâbi'a*, Tahkik: Mehdî en-Necm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Ebnâu Ebnâi'z-Zemân*, Dâr Sâdır, Beyrut, 1972.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, (5 Cilt), Dâr Sâdır, Beyrut, 1977.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebbâ'*, Matbûâtu Dari'l-Me'mûn, tsz.
- Harîrî, *el-Makâmât*, Dâr Beyrut, Beyrut, 1978.
- el-Hicrânî, Ebu Muhammed Tayyib, *Kilâdetu'n-Nahr fi Vefeyâti A'yâni'l-'Asr*, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2008.
- el-Husarî el-Kayrevânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, Dâru'l-Cil, Beyrut, tsz.
- İbn Havkal, *Sûretu'l-Arz*, Mektebetu'l-Hayat, Beyrut, 1996.
- İbn Kesîr, *Kıyasu'l-Enbiya*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Mektebetu'l-Musennâ, Beyrut, 1957.
- el-Makdisî, *Ahseni't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, Brill Matbaası, Leyden, 1906.
- İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Nşr. İbrâhîm Ramazân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, Tekvin, Bab 12, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 2010.
- Oppenheim V., Caskel W., ve Braunlich E., *el-Bedv*, (4 Cilt), el-Varrâk li'n-Neşr, tsz.
- Rıza, Ömer, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1993.
- Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, tsz.
- Sevâdî, Abd Muhammed, *el-Ahvâlu'l-İctimâ'iyye ve'l-İktisâdiyye fi Bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*, Dâru's-Şuunî's-Sekafiyeti'l-'Âmme, Bağdat, 1989.
- İbn Şa'âr el-Mevsilî, *Kalâidu'l-Cumân fi Ferâidi Şu'arâi Hâza'z-Zemân*, Thk. Kâmil Selman el-Cubûrî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Şeşen, Ramazan, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- Zehebî, *el-İber fi Ahbâri Men Çâber*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.